

Konfliktus és demokrácia: Érvek a konfliktusok politikai jelentősége és korlátozásuk szükségessége mellett

HORVÁTH SZILVIA¹

Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Molnár Tamás Kutatóközpont

ABSZTRAKT

A demokrácia és a konfliktus viszonya politikaelméleti szempontból meglehetősen összetett. Egyrésztől, politika és konfliktus általános politikai tapasztalata ellenére a demokratikus rend kontextusában a konfliktus hajlamos elveszíteni az értékét, szemben a konszenzussal vagy a kompromisszummal. Másrésztől, a konfliktusok politikai jelentőségének elismerése mellett sem lehet lemondani az intenzitáshatárok értelmezéséről. Mindezek a kérdések egy eredendően nyilvános politikai térben, a politika diszkurzív terében merülnek fel. Eme elméleti keretben a konfliktus értelmezésének teoretikusan kitüntetett fogalma a vita. A tanulmány ezt három teória körül végzi el. J. S. Mill rávilágít arra, hogy a vitára szükség van a politikai közösségben, annak episztémikus és érzelmi funkciói vannak. Szabó Márton diszkurzív politikatudományának is kitüntetett fogalma a vita, ami nemcsak a politika egyedi esete, hanem létmódja is. Szemben a legtöbb kortárs, a politikát a kommunikáció felől értelmező elmélettel, a diszkurzivitást eleve konfliktusosnak látja. A diskurzuselméleti háttérű Chantal Mouffe demokratikus agónról beszél, a konfliktusokat értelmezi a demokratikus rend keretei között, felhívva a figyelmet az identitások diszkurzív konstituálódásának demokratikus feltételeire. Elmélete az értékes konfliktusok és azok demokrácián belüli határainak egyik teoretizálási kísérlete.

KULCSSZAVAK: demokrácia, konfliktus, ellenfél, vita, politikaelmélet

ABSTRACT

Conflicts and democracy: Considerations on political conflicts and the need of their delimitation

According to our common experience of political life, the relationship between politics and conflicts seems to be obvious. However, it is also common to think about delimiting the intensity of conflicts in a democratic context. This kind of complexity of the relation of democracy and conflicts can be explained from two theoretical perspectives. First, in order to protect democratic order, conflicts may lose their relevance in comparison to the value of consent or compromise.

¹ A szerző **Demokrácia és politikai közösség** című könyve (Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Molnár Tamás Kutató Központ, 2015) elnyerte az előző év legjobb magyar nyelvű politikatudományi művének járó Kolnai Aurél-díjat, amelyhez ezúton gratulálunk.

TANULMÁNYOK – *Gondoljuk újra a demokráciát...!* – Tematikus szerkesztés

Second, even if we accept the importance of conflicts, we also should take into account the limits of their intensity. These theoretical problems arise in the context of contemporary politics which nature is eminently public and in which every announcement is open to discussion. This is what discourse as a theoretical horizon means. The core concept for theorizing the conflictual character of politics in a discursive manner is political debate. The article explores three kinds of debate and communicative conflicts: John Stuart Mill, as a classical nineteenth century liberal, sheds light on the importance of debate in issues of collective truth-seeking and emotional devotion to our personal values. Márton Szabó, a leading theorist of political discourse in Hungary, also treats debate as a core concept of political discourse studies, and theorizes debate not only as a series of singular acts in the realm of politics, but as a mode of existence of politics itself. Contrary to other contemporary ideas of communication and politics, discourse is therefore inherently conflictual in its character. Similarly, but more embedded in contemporary debates over democracy, Chantal Mouffe, one of the eminent theorists of agonism, interprets conflicts in the context of democratic order, and emphasises the democratic conditions for constructing democratic identities. Her ideas on agonistic democracy can fathom the relation of valuable conflicts and their limits in a democratic regime.

KEYWORDS: *democracy, conflict, adversary, debate, political theory*

Bevezető

Kortárs politikatapasztalatunk meghatározó része a konfliktus; és bár emögött nincsen közvetlen polgárháborús tapasztalat, de a politikai határok mégis alig vagy egyáltalán nem átjárhatóak. Ebben a kontextusban felvetődik a kérdés: mi lehet a demokrácia és a konfliktus viszonya, tekinthető-e a konfliktus szükségesnek vagy értékesnek, és esetleg hogy szükség van-e a határa értelmezésére, és ha igen, az mi-
ben áll.

A közélet polarizáltsága az elmúlt évtizedek alapvető tapasztalata, és a jelenség tipikus formája az a fajta ellenségdiskurzus, amely a politikai univerzumot a mi és az ők, a hozzánk tartozó és a morálisan is alábbvaló ellenfél közti határvonás logikája alapján osztja fel. E logika a politikai tér mindegyik szereplője esetében így működött, alapvető diszkurzív mintázata is kialakult. A baloldali diskurzusban „[a] kirekesztő tevékenység hívószava az antidemokratikustól a fasisztáig terjedt” (Szabó 2014: 228), a jobboldali diszkurzív taktika viszont abból állt, hogy a baloldali politikusokat és híveiket „kiszorítsák a nemzeti közösségből”, olyan módon, hogy „aki nem nemzeti, az szükségképpen és sorsszerűen nemzetietlen” (Szabó 2014: 228). Ez „a politikai valóságot kizáró ellentétpárra felosztó” (uo.) kölcsönös stratégia nemcsak a határvonások politikai jellegére mutat rá, hanem intenzitására is. Szabó Márton megjegyzi, hogy a rendszerváltást követően az ellenségkonstruáló politikai gyakorlat váratlanul érte a polgárokat: „sokan gondoltuk azt, hogy a többpárti demokrácia korrekt versengés lesz, békés szándékú deliberáció” (Szabó 2014: 229).

TANULMÁNYOK – Gondoljuk újra a demokráciát...! – Tematikus szerkesztés

A konfliktusos politikai tapasztalat bizonyos részt a politikaelméleti orientációkra is hatott, legalábbis ez lehet az egyik indoka annak, hogy Carl Schmitt Magyarországon különösen fontos politikaelméleti szerző lett. Balázs Zoltán szerint Schmitt felemelkedését egyebek mellett a magyar politika háborús karaktere, a bal és a jobb közötti ellenségeskedés is megalapozhatta, mert a rivális politikaelméletekhez képest alkalmasabbnak bizonyult arra, hogy megragadja a magyar valóságot (Balázs 2014: 16, 20).

A konfliktusos politika tapasztalata és annak diszkurzív formái (az ellenségkonstruálás), valamint e tapasztalat reflektálódása a realista politikaelméleti választások formájában ugyanazon jelenséget állítja középpontba: a konfliktusok politikai szerepének az értelmezését. A kortárs politikaelméletek egy része szembesült ezzel és elfogadta, mint a – legalábbis analitikusan – schmitti alapokon álló Chantal Mouffe. A hasonlóképpen szintén diskurzuselméleti szerző, Szabó Márton is azt állítja, hogy az ellenségkonstruálás bizonyos mértékig minden demokráciában jelen van, bár differenciált gyakorlat és intenzitása sem állandó, és figyelmeztet arra is, hogy határát éppen az állampolgári elutasítás képezi (Szabó 2014: 229). Az elmúlt évtizedek tapasztalata azt is mutatja, hogy a konfliktusok intenzitása változhat, de a megkülönböztető logika a politika meghaladhatatlan sajátossága.

Tehát nemcsak konfliktus és politika, hanem konfliktus és demokrácia szükségszerű összetartozását is el lehet fogadni. Ebben az esetben viszont a konfliktusok természetére irányuló kérdés vetődik fel. Ez elválasztja a demokratikusát a nem-demokratikustól, ezért ez a demokrácia hatáira irányuló kérdés is. A következőkben először a konfliktus ellentétének egy mérsékelt változatával, a kompromisszummal foglalkozom, azt illusztrálendő, hogy a konfliktusos politika tapasztalata még nem feltétlenül enged teret a politika konfliktusos értelmezésének. Ezt követően térek át John Stuart Mill egy jól ismert szövegének kevésbé jellemző értelmezésére, amelyik elfogadja azt, hogy a konfliktus értékes lehet bizonyos helyzetekben. Mill érvei a vélemények nyilvános ütközéseire vonatkoznak, a vita értékessége melletti korai állásfoglalások. Ugyanakkor a vita értelmezhető általánosan, a politikai szituáció jellegzetes állapotaként vagy a politika létmódjaként is. A politika konfliktusossága, ugyanakkor a demokratikus politika jellegzetes nyilvánosságközpontúsága éppen a vita eme elmélyített fogalmában kapcsolható össze. Ez egyben megkülönböztető választás azokkal az elméletekkel szemben, amelyek a nyilvános politikai megszólalások funkcióját elsősorban az egyetértésre jutásban látják. Ehhez képest a vita fogalma keretet szolgáltat ahhoz, hogy bár (többségi) döntést lehessen látni benne, de az erőszak eltörlését is. A demokratikus minőség kérdése pontosan az, hogy mit lehet kezdeni az erőszakkal és az ellenségképzéssel.

TANULMÁNYOK – Gondoljuk újra a demokráciát...! – Tematikus szerkesztés

Konfliktus, konszenzus és kompromisszum

Egy konfliktusos demokráciában felmerül a kérdés, hogy nem vajon a konszenzusos politika volna-e a megfelelő út, netalántán az egyedül demokratikusnak számító politikai út. Ugyanakkor a konszenzus egy polarizált politikai közösségben meglehetősen erős elvárás, és gyakorlati értelemben is aligha valósítható meg, talán csak kivételes helyzetekben, vagy olyan situációkban, amelyeknek a felek számára nincsen tétje, tehát nem politikaiak. A konszenzus azt jelenti, hogy a felek közül az egyik valami számára lényegiről mond le, lényegében kapitulál (lásd Gutmann – Thompson 2010). A kompromisszum olyan folyamat eredménye, amelyben bár a felek kölcsönösen mondanak le számukra fontos dolgokról, sokszor elvekről, de e folyamat mégis valami újnak a kialakításáról szól (Gutmann – Thompson 2010: 1126–27, lásd még Ankersmit 2002: 142-től). A konszenzusos politika azt követeli meg, hogy a felek már a tulajdonképpeni politikai szituáció, a vita előtt rendelkezzenek valamilyen közös alappal, értékekkel, tudással, politikai kultúrával; értsenek egyet már a vita előtt. Kibékíthetetlen ellentétek esetén viszont az előzetes konszenzus nehezen várható el, kivéve azt az esetet, ami a felek vitába bocsátkozásához eleve szükséges. Ezek nem közös szempontok, hanem az egyet-nem-értésben való egyetértés, mint például az, amikor mindegyik szereplő egyetért abban, hogy a status quo javítandó (Gutmann – Thompson 2010: 1126). Mindazonáltal a képviseleti demokrácia olyan történelmi problémára adott válaszként fogható fel, amely lehetővé teszi a végleteken megosztott közösségek együttélését (vö. Ankersmit 2002: 96). Azonban a liberális politikaelmélet kortárs konszenzusorientáltsága valóban kivívta azt a kritikát, hogy az érdemi konfliktusok és a politikai értelmezhetetlenné válik a politikai életet illetően, miközben a politika és antagonizmus viszonyát olyan klasszikus liberális szerző is természetes összefüggésként tárgyalta, mint a később tárgyalandó John Stuart Mill (Turner 2010).

Mindamellet, hogy a nyilvánosság és az ügyek megbeszélése a modern demokrácia védjegyének tekinthető, teoretikusan a vitát ritkán értelmezik úgy, mint olyasmit, ami egyszerre a politika konstitutív vonása és e minőségében konfliktusos is. Vagyis a politikát egyszerre diszkurzív (bár nem szükségszerűen deliberatív) és eltörölhetetlenül konfliktusos valóságnak egyszerre. A klasszikus 19. századi liberális J. S. Mill és a 20. századi, egészen eltérő, posztstrukuralista és posztmarxista hagyományból érkező Mouffe két olyan szerző, akik segíthetnek annak értelmezésében, amit a politika konfliktusos realitása vet fel, mindenekelőtt az együttélést és a pluralitást lehetővé tevő demokrácia kontextusában.

A konfliktusnak azonban nem szükségszerűen a konszenzus az ellentétpárja; a kompromisszum melletti érvek képesek számba venni a politikai kultúrák éles megosztottságát. Bár ígéretesen hangzik, de a kompromisszumra helyezett fókusz is olyan politikaképet rajzol ki, amelynek a lényege az egyetértésre jutás, a konfliktusok felszámolása (legalább a nagy ügyekben). A kompromisszum fogalmi bevezetése

TANULMÁNYOK – Gondoljuk újra a demokráciát...! – Tematikus szerkesztés

mégis továbblépést jelent a konfliktus értelmezéséhez. A konszenzusigény azt jelenti, hogy előzetesen egyet kell érteni legalább bizonyos politikai értékeket illetően, vagy azt, hogy egyetértésre kell jutni; igazából mindkettő politikán túli igény. De a kompromisszumos politika iránti elvárás is magasabbrendűnek láttatja az egyetértést vagy megegyezést, amire példa lehet Amy Gutmann és Dennis Thompson, akik bár nem konszenzusról értekeznek, hanem kompromisszumról, mégis feltételezik, hogy maga a kompromisszumos beállítódás elvárható, és olyan konszenzusorientált attitűd mellett érvelnek, mint a kölcsönös tisztelet (Gutmann – Thompson 2010).

Gutmann – Thompsonnál a kompromisszum és a kölcsönös tisztelet az amerikai politikai kontextusban kerül elő, melynek két vonása emelendő ki. Először a polarizáltság, másodsor a kormányzásképtelenség réme, vagy legalábbis a nagy átfogó szakpolitikai változtatások végigvitelének lehetetlensége. Szerintük a permanens kampány eredményeként kialakult kompromisszumképtelen attitűd és a pártos megosztottság jól jön ugyan kampányidőszakban, de kifejezetten ellentétes a kormányzás jellegével. A kompromisszumképtelenség minden demokrácia fő problémája, „mivel útjában áll azon változásoknak, amikkel mindenki egyetért”, és a status quo fenntartásának kedvez (Gutmann – Thompson 2010: 1125), márpedig a nagy nemzeti ügyeket illetően lehetetlen nagy változást elérni nagy kompromisszumok nélkül (i. m. 1129). A kompromisszum iránti igény oka az, ha a felek egyetértenek abban, hogy a status quo változtatásra szorul. Ez a kompromisszum mögött rejtőző eredendő egyetértés.

Ha a politikában a felek konszenzusra akarnának jutni, az az egyik fél számára egyet jelentene a kapitulációval. Ehhez képest a kompromisszumra törekvés azt jelenti, hogy minden szereplő lemond valami számára értékesről egy cél érdekében, és ennek az elérése szolgál majd a későbbiekben annak az értékelési kritériumául, hogy a kompromisszum sikeres volt-e vagy sem (Gutmann – Thompson 2010: 1134). Ebben az elméletben tehát jelen van az egyetértés mozzanata, már előzetesen is, mint például abban az esetben, ha egy politikai közösségben mindenki egyetért azt illetően, hogy az egészségügyi rendszert meg kell reformálni (bár eltérő okokból, eszközökkel és várt kimenettel). Ez az előzetes és a célokra irányuló egyetértés az, amit a szerzők úgy értelmeznek, hogy a kompromisszum sikerességének a megítélési kritériuma, ami egyben elválasztja a szereplők számára egymástól azt, hogy politikai konfliktusaik eredménye kompromisszum vagy inkább kapituláció.

Mindamellet, hogy a közösség számára jelentős ügyekben kompromisszumra kellene törekedni, tehát a legfontosabb közösségi ügyek kikerülnének a politika hatóköréből (ha azt úgy értelmezzük, hogy eleve konfliktusos), a szerzők, utalva általában a deliberatív demokráciaelméletekre, a kölcsönös tisztelet mellett is érvelnek. Ez feltétele a kompromisszumra jutásnak, hiányában a felek félremagyarázzák ellenfeleik szándékait. A kölcsönös tisztelet szerintük amúgy is minden politikának a szükségszerű feltétele, és megemlítik, hogy e felfogás a legtöbb kortárs demokráciaelméletet is jellemzi. Igazából már az első módszeres (bár töredékes) demokráciael-

TANULMÁNYOK – *Gondoljuk újra a demokráciát...!* – Tematikus szerkesztés

méletben, Prótagorasznak a részvételi demokrácia melletti érvelésében feltűnik az i. e. 5. században (lásd Platón: *Prótagorasz*, 320c–322e; Kerferd 2003: 179). De már a premodern filozófus számára is világos az, hogy minden egyes érveléssel szemben lehetséges egy másik (ellen)érvelést helyezni. Azaz retorikájának és politikai filozófiájának a vita, ellentmondás és konfliktus ugyanúgy része, mint az általa poliszalkotó képességeknek tekintett egyik erény, a kölcsönös tisztelet, elismerés vagy más értelmezés szerint, szégyenérzet (vö. in Steiger 1993: 20).

A politikát a konfliktusok felől megközelítő Mouffe éppen egy ehhez hasonló kettősség hiányát rója fel a kortárs deliberatív demokráciafelfogásoknak, azt állítva, hogy a felvilágosodás filozófiai alapjaihoz visszavezethető kölcsönös tisztelet valójában túlságosan is optimista politikai antropológiát jelent. A kölcsönös tiszteletet favorizáló kortárs elméletek nem vesznek tudomást az ember társas természetének sötét oldalairól, mint amilyen a konfliktus igenlése vagy a szenvedélyek (Mouffe 2000: 130–132). Azonban az idézett kompromisszumpárti szerzők maguk is úgy fogalmazzák, hogy „ahogyan a politikaelméleti szerzők és politikatudósok már rég felismerték, a versengés legalább olyan fontos egy demokráciában, mint a konszenzus” (Gutmann – Thompson 2010: 1130). E ponton utalnak is Millre és a kortársak közül Mouffe-ra, egy klasszikus liberálisra, aki elméleteik történeti előzményeihez sorolható, és egy kortárs kritikusra.

Mill ugyan nem radikalizálja a konfliktus és politika viszonyát, de fontos megállapításokat tesz a vita (politikai) jelentőségéről.

A konfliktus és a vita jelentősége

Mill 19. századi liberális gondolkodóként több érvelést is hoz az „összeütközésben álló vélemények” (*collision of opinions*)² mellett. Egy ponton pedig nyíltan utal a konfliktusos politikai vita egy modelljére, mely visszavezethető Cicero és Prótagorasz retorikájára. *A szabadságról* (Mill 1980) második fejezete a konfliktus és vita egyik klasszikus, bár nem eléggé méltányolt szövegének tekinthető (lásd Turner 2010), ami kifejezetten nyitott az érzelmek politikai jelentőségének elismerése felé is.

Millnek a szólás szabadsága melletti első érve szerint attól még, hogy a vélemény többségi, nem biztos, hogy igaz. A kisebbségi érvelés tartalmazhat érvényes igazságokat; másként fogalmazva a kisebbségi érvek alternatív igazságok vagy lehetőségek hordozói. Ebben az érvelésben többség és kisebbség, konformizmus és ellentmondás áll szemben egymással, a tét episztémikus. Mill második érve a vita értelmezése szempontjából sokkal fontosabb. Ebben az esetben abból a feltevésből indul ki, hogy a társadalmilag elfogadott nézetek igazak, tehát annak érdekében, hogy a közösség eljusson valamilyen igazsághoz, nincsen már szükség ellenérvekre (Mill 1980: 72-től).

² Előfordulási helyeihez lásd: Turner 2010: 49.

TANULMÁNYOK – *Gondoljuk újra a demokráciát...!* – Tematikus szerkesztés

Mill ezen érve lényegében a cicerói *in utramque partem* elvét követi, mely szerint minden mellett és ellen (*pro et contra*) is lehet érvelni, és az ellenkező oldal meghallgatásának követelményét állítja fel, azt sugallva, hogy a politika ügyeiben a viták mindig nyitottak, és soha nem lehet végső megoldásuk (Palonen 2008: 82–86). Mill konkrétan is utal Ciceróra, azt írva, hogy „[a]z ókor egyik legnagyobb szónokáról feljegyezték, hogy ellenfele nézeteit mindig ugyanakkora vagy még nagyobb gonddal tanulmányozta, mint a sajátjait” (Mill 1980: 75). Csakhogy ebben az esetben a vita tétje nem a vélt vagy valós közösségi igazság (ez a továbbértelmezésre szoruló fogalom, melyet talán a közösségileg helyesnek ítélt vélemény és az érvényes cselekvési irány helyettesíthet), hanem az érzelmi elköteleződés.

Csakhogy az *in utramque partem* elve azt sugallja, hogy a politikai viták természetük szerint racionálisak, miközben a másik meghallgatása a kölcsönös tisztelet értéként való elfogadásán alapszik, lehetséges eredménye pedig a konszenzus. Történeti szempontból nézve az *in utramque partem* elve a tekintélyt nem a démoszban, a szakértőkben vagy kanonikus szövegekben, hanem a deliberációban horgonyozta le (vö. Turja 2008: 155–160). Mindazonáltal már az első ránk maradt retorikaelmélet, az arisztotelészi sem csak a racionális érvelés lehetőségét látta a retorikában; a mű tartalmazza az emberi érzelmek első rendszerezett leírását a nyugati történelemben, és leszögezi, hogy a retorikai érvelést olyan közösségi tudáselemekben kell megalapozni, amelyet mindenki közösen oszt. Ezek nem univerzális igazságot, hanem érvényes tudást tükröznek, azaz nem tehetők ésszerűségi alapon vita tárgyává. De Mill sem gondolja azt, hogy a politikai vitákban szenvtelen rációról lenne szó: „akármennyire is igaz a véleménye, ha nem lehet alaposan, gyakran és félelem nélkül megvitadni, akkor nem élő igazságként, hanem holt dogmaként birtokolja” (Mill 1980: 72). Mill félelme azonban elsősorban arra irányul, hogy a vélemények mögött húzódo igazság, elveszítve elevenségét, egyszerű dogmává válik. Ebben az elképzelésben, az érzelmek és érvek viszonyát illetően az a figyelemre méltó, hogy Mill kifejezetten kiáll amellett, hogy politikai értékeink és érveink végső soron érzelmi gyökereiek.

Azt sugallja, hogy egy eszme annak köszönheti elevenségét az emberi lélekben, hogy kitett a politikai konfliktusoknak, a vitának vagy az önvédelemnek. Azt írja, hogy az eszméink melletti érveket nem a tekintélytisztelet vagy tetszés alapján kell érvényesnek tartanunk, hanem „olyanoktól kell meghallgatnia [az embernek] őket, akik valóban hisznek bennük, akik komolyan védik őket és megteszik a tőlük telhetőt a védelemre” (Mill 1980: 76). És amikor azt mondja, hogy az érvényesnek tartott igazsággal szembe kell helyezni más alternatív igazságokat annak érdekében, hogy az ne váljon holt dogmává, akkor arra figyelmeztet, hogy az „élő morális igazságot” illetően nem az a kérdés, hogy mi annak a tartalma, hanem az, hogy hogyan birtokolják azt (Turner 2010: 45, 47). Mill ezzel végső soron a politikai érzelmeket veszi pártfogásba. Ezek az érzelmek viszont olyan pozíciókhoz kötődnek, amelyek nem

TANULMÁNYOK – *Gondoljuk újra a demokráciát...!* – Tematikus szerkesztés

pusztán érvekként, hanem emberi tapasztalatokként és életformákként is léteznek, vagy éppen konfrontálódnak. A cicerói *in utramque partem* vagy a klasszikus görög dialektikus hagyomány Millt a saját igazság vitába állításának követelésére ösztönzi, és az eme értelemben vett vita egyik tétje az elköteleződés saját eszméink és értékeink mellett.

Másként szólva a kortárs agonista kritikákkal szemben a klasszikus liberális politikaelméletben jelen van a konfliktus, Millnél legalább abban az értelemben, hogy „az antagonizmus tapasztalata (...) fundamentális szerepet játszik meggyőződéseink mélyebb megértésében”, ahogyan egy, a milli liberalizmus antagonisztikus alapjaira rámutatni igyekvő szerző írja (Turner 2010: 40). Ennek érdemes ugyanakkor az említett másik oldalát is hangsúlyozni; hiába fogadnak el emberek alapvető értékeket, ha azok kihívásmentesen léteznek, akkor halott eszmékké és veszélyes dogmákká silányulnak. Az említett egyik agonista kritikus, Mouffe például azt hangsúlyozza, hogy konfliktusok és identifikációs lehetőségek híján a demokrácia is elveszti talaját, nem hordozza az érzelmi elköteleződés lehetőségét (Mouffe 1993, 2000, 2005, 2008, 2011). Millhez képest nem azt állítja, hogy a demokratikus alapértékek elfogadása és azok kihívásmentessé válása dogmává válik és rossz vagy veszélyes gyakorlatokhoz vezet. Hanem azt, hogy létre sem jönnek azok az elköteleződések, amelyek a demokratikus rend fennmaradásához szükségesek. Azt is mondhatjuk, hogy ezek az értékek akkor is konfliktusokban válnak élővé és valóságossá, ha történetesen a konszenzus és a megbékélés a tartalmuk.

Mindazonáltal Mill szövege eme pontján előrevetít egy másik, fontos kérdést, a (mély) pluralitás és a (kizárást, döntést jelentő) politika közötti viszonyt. Azt írja, hogy ha valaki nem képes a saját érveit megvédeni ellenfelei ellenérvei tükrében, akkor nem ismeri, mik is az ő eredeti érvei, és „nincs alapja rá, hogy a két nézet bármelyikét válassza. Akkor viselkednék ésszerűen, ha nem döntene köztük” (Mill 1980: 76). E ponton úgy tekint egyik és másik érvre, mint amelyek egyforma súllyal esnek a latba, vagyis az ember akár egyiket, akár a másikat is választhatná. Ezzel a racionális érvelés jelentőségét emeli ki. Mégis, ebben az esetben arról a kapcsolatról is szó van, ami az egymásnak ellentmondó érvek és a pluralitás között vonható. A klasszikus értelemben a politika nem a bizonyos és végérvényes, hanem a lehetséges és a nyitott lehetőségek közötti választás terepe. Az *in utramque partem* ógörög eredetijének, a *disszoi logoinak* (kettős, egymásnak ellentmondó érvek) politikai filozófiai értelmét a klasszikus retorika adja meg, mely szerint vitatkozni csak olyan ügyekben szokás, amelyek (legalább) kétféleképpen foghatók fel; mert – Arisztotelész idézve – akinek van egy kis belátóképessége, az olyan ügyekben nem vitatkozik, melyek szükségszerűek (Arisztotelész: *Rétorika*, 1357a). A politikai diskurzus modalitása a lehetséges, nem a szükségszerű. A politika értelmezésének középpontjába helyezett vitafogalommal a politikai-társadalmi léthelyzet eme átfogó sajátosságára lehet reflektálni; a pluralitásra és a választási szabadságra.

TANULMÁNYOK – *Gondoljuk újra a demokráciát...!* – Tematikus szerkesztés

Az egymásnak ellentmondó érvelés mindig agonisztikus kontextusba helyezi a szereplőket. A nyilvánosság előtt zajló demokratikus politika szükségszerűen sokak viszonyát írja le, ez pedig konfliktusos viszony, ami a politika normalitásának a része. Elvileg egy ilyen helyzetben dönteni kellene az alapján, ahogyan a politikai cselekvők megfogalmazzák identitásukat a politikai térben. Mill azt az észrevételt teszi, hogy egy bizonyos látószögből a politikai érvek egyenértékűek, továbbá dönteni lehet felőlük. A posztstrukturalista diskurzuselméleti szerző, Aletta J. Norval Derrida-értelmezésében hasonló jelentése van az eldönthetetlenségnek (Norval 2004). Az eldönthetlenség alatt olyan állapotot értenek, amelyben egyidejűleg léteznek egymás mellett két erkölcsi elv, és mind a kettő érvényes. Ha valamelyik nem lenne érvényes, akkor ellenségképzésről, ellenségek viszonyáról volna szó, de érvelhetünk úgy, hogy az ellenség a politika kivételes állapota és nem a normál erkölcsi választásokat írja le. Miért ne választhatnám akár ellenfelem értékeit, vagy legalább ismerhetném el azokat legitimnek? Nyilvánvalóan akkor nem tehetem ezt meg, ha nem ellenfeleimről van szó, hanem ellenségeimről. A normál demokratikus politika azonban morálisan sokkal bonyolultabb, sőt kétségbeejtőbb. Több egyidejűleg érvényes igazsága van: „Egy probléma előtt állok, és tisztában vagyok vele, hogy a két determinált megoldás mindegyike egyformán igazolható. E pillanattól kezdve felelősséget kell vállalnom, aminek különböznie kell a pusztá megismeréstől. Ha a döntés pusztán csak a megismerési folyamat utolsó mozzanata, akkor az már nem döntés.”³ Bár itt a döntés alapozza meg a felelősségvállalást, a felelősségvállalás pedig a szubjektumot, az eldönthetlenség a demokratikus politika normálállapotát rajzolja ki. Legalábbis akkor, ha olyan politikáról van szó, ahol a felek közti viszony agonisztikus, nem ellenséges. Vagyis elvileg (legalább) két erkölcsileg egyaránt érvényes variáció áll szemben egymással, és mivel egyaránt érvényesek, ez követeli meg a döntést. Az eldöntetlenség állapota tehát döntést kényszerít ki, egyben a döntés definícióját adja. Továbbá felteszi a kérdést: miért döntünk egyik, és miért nem a másik variáció mellett? A politikai döntés természete szerint mindig valamelyik más variációnak a kizárása. Mouffe és mások (Norval is) azt hangsúlyozza, hogy e döntés soha nem lehet morális alapú, mert a morális alapú kizárás ellenségképzés.

A vita természete

A diskurzuselméleti megközelítés a vita átfogóbb értelmű megközelítését nyújtja; az nem egyszerűen egyedi esemény, hanem a normál politika jellemző gyakorlata. Konstitutív a politikában: olyan folyamat, amely a határvonások és megkülönböztetések gyakorlatában formálja ki a szereplők identitását, a politikai vitatémák és

³ Idézi Norval 2004 (helye: Kearney, R. – Dooley, M. (szerk.) (1999): *Questioning Ethics*. London: Routledge: 66.)

TANULMÁNYOK – Gondoljuk újra a demokráciát...! – Tematikus szerkesztés

az intelligibilitás határait, a politikai térképet. A diskurzusban életformák fejezhetnek ki, és a vita közösségi alternatívákat is felmutat. A demokrácia agonisztikus felfogása a politika expresszív és alternatív dimenzióit emeli ki (lásd Deveaux 1999).

A politikai vita elméleti státuszáról többször írt Szabó Márton is, ezt a fogalmat tartva a politikai diskurzuselmélet egyik kulcskategóriájának (Szabó 2003, Szabó – Szűcs 2014). E tanulmányok szerint alapvetően két irányból lehet megközelíteni a vita politikai jelentését: az egyik a kommunikáció, a másik a politika fogalma (vö. Szabó – Szűcs 2014).⁴ A vita vagy kommunikáció felőli értelmezés példája Habermas; Szabó Márton azonban elutasítja a politika olyan fajta deliberatív megközelítését, mely szerint a vitának csak problémamegoldó képessége vagy feladata lenne (2014: 33). Szerinte az együttműködés a kommunikatív helyzeteknek mindenképpen a belső lehetősége. Ugyanakkor a másik meggyőzőhetősége egy versengő helyzetben nem a racionális érdekelismerésnek köszönhető, hanem inkább annak, hogy a retorikai helyzetben – a politika alaphelyzetében – minden tudás esetlegesnek bizonyul (Szabó 2003: 208).

A politikai vitának nemcsak racionális vonásai vannak, és funkciója sem szűkíthető csak a problémamegoldásra vagy a konfliktusok feloldására. További funkcióinak tartja a demonstrációt, az identitássteremtést, a tapasztalatszerzést és a legitimitást (Szabó 2003: 209–214; Szabó – Szűcs 2014). Ezek közül az első kettőt sorolhatjuk a politika expresszív felfogásai közé is.

Mindezzel a politika értelmezése is kibővül, a politikára helyeződik a hangsúly, nem a pre- és posztpolitikai feltételekre. A politikai vita elméleti státuszának megértéséhez Szabó Márton szerint mindenekelőtt Schmitt politikaelméletén keresztül vezet az út. A barát és az ellenség elkülönítésének aktusa a politika normatív és értékelő karakterét emeli ki, a politikai-közéleti beszédtemák, problémák, valóságkonstrukciók határaitra irányítva a figyelmet, ahogyan a diszkurzív közösségek identitásformálódására is (vö. Szabó – Szűcs 2014: 33–34). Ugyanakkor a vitát illetően megjegyzi, hogy értelme nem egyszerűen csak egyet nem értés.

Természetesen nem, a vita határt teremt, megkülönböztet és össze is fog. Azonban ebből már egy másik probléma származik: a vitához feltételezhetően szükség van a konszenzus bizonyos mértékű meglétére, vagyis a politikának van egy prepolitikai feltétele. Ennek értelmezéséhez azonban választ kell adni arra, hogy mi a konfliktus jelentése. A vita – mint a politikát értelmező nem-konszenzusos viszony – olyan értékek elismerése és fenntartása felé irányítja a figyelmet, mint a pluralitás vagy az alternatív életformák.

A konfliktus és az alternatív életformák politikai kifejezése között a kapcsolat szoros. Részben azért, mert utóbbiak peremhelyzetisége provokálja a rend normalitását, és mert minden rendnek szüksége van ahhoz, hogy fenntarthassa önmagá-

⁴ Bár társszerzős a szöveg, úgy értelmezem, mint Szabó Márton munkáját.

TANULMÁNYOK – *Gondoljuk újra a demokráciát...!* – Tematikus szerkesztés

val való azonosságát, amihez szükséges az, hogy létezzen a határon lévő másik. Az idegen tényleges jelenléte vagy valós ismerete azonban nem szükséges ahhoz, hogy kiterjedt diskurzus szóljon róla.⁵ Ugyanakkor a peremhelyzetiség nem mindig jelent némaságot. Viszont ha egy ilyen helyzetben nincs elismerve a konfliktus lehetősége és értékesége, akkor az azt jelenti, hogy ezeknek az alternatív diskurzusoknak és identitásoknak, illetve csoportoknak és egyéneknek el kell fogadnia az uralkodó diskurzust. Az e kontextusban elhelyezett vita azért jelentős, mert nem egyszerűen valóságot, hanem konfliktusos természetű és plurális valóságot teremt. A vita tartalmazza az ellentmondás lehetőségét, a nem hallható hangok politikai megjelenését, diszkurzív artikulálódását, ami identitást és közösségeket hoz létre, cselekvésre hat és embereket mozgat.

A vita azonban nemcsak feltárja és konstituálja a politikai pozíciókat, formálja annak határait, ami érthetőnek számít, és előlegezi az elmondható tapasztalatokat. Olyan módon mutatja és teremti meg a politikai közösségek pluralitását, amelyben a pozíciók, értékek és vélemények ütköznek, az intelligibilitás és az érvényes kijelentések határai pedig eltérőek. Mindez egy, a közösségi együttélésre különösen nagy hangsúlyt teremtő perspektívában a konszenzus és egyetértés felértékelésére ösztönöz. A kérdés az, hogy egy konfliktusos közösség (az inkommensurábilis értékek ütközése) amennyiben nem képes egyetértésre jutni, vajon nem egy olyan politikát alapoz meg, amely az erőszakon alapul? A konfliktusra alapozott politika „decizionizmusa” vajon nem fenyegeti a demokrácia közös értékeit, vagy a politikai együttélés feltételeit?⁶ A konfliktusnak és a vitának szükségszerűen vagy konszenzusban kell végződnie vagy a másik legyőzéséhez vezet vajon? Tehát a vitafolyamat végkimenetele vagy az egyetértés és az ennek következtében megszülető döntés, vagy az egyet-nem-értés, vagyis a politikában a kérdés győzelem és vereség, ami azt is jelenti, hogy a kijelentések (érvek) mércéje nem racionális, hanem hatalmi. Ha a vita végkimenetele radikális, eredménye az – alkalmi – pusztítás, terminusai pedig a győzelem és a vereség, akkor indokolt lehet olyan közösségi normák ápolása, amelyek elfedni törekednek a politika eme tragikus karakterét. Erre létezik történeti példa.⁷ Ugyanakkor itt a vitatandó állítás az, hogy vajon csak két opció áll előttünk, ha vitáról és konfliktusról beszélünk: *konszenzus vagy erőszak?*

E kettő egymást kizáró ellentétpárként egyértelműen leszűkíti konfliktus és demokrácia viszonyának értelmezhetőségét. Helyette viszont előterjeszhető egy másik variáció is, ilyenformán: bár a vita képes elkerülni az erőszakot (ezzel a politika konszenzusmodelljéhez sorolható), de nem szükségszerűen kerüli el a döntést (ezzel a politika realista felfogásmódjai közé sorolható). A vita nem feltétlenül jelent

⁵ Lásd ehhez pl. M. Edelman klasszikus elemzését, Edelman 1998.

⁶ Mouffe és a decizionizmus témájához lásd Honig 2007: 2.

⁷ Az i. e. V-IV. századi Athén, lásd Loraux 2002.

TANULMÁNYOK – *Gondoljuk újra a demokráciát...!* – Tematikus szerkesztés

racionális meggyőzést, sokkalta hangsúlyosabbak az identitás- és közösségteremtő jegyei; utóbbinak köszönhetően az elköteleződések és a politikai választási lehetőségek megjelenését segíti elő. Vagyis a vita funkciója nem a legjobb döntés, hanem a választási lehetőségek hosszú távú fenntartása.

Ennek kifejtéséhez érdemes Chantal Mouffe egy szöveghelyéhez fordulni (Mouffe 2005, 2011). Úgy érvel, hogy a szenvedélyek vagy a társulási ösztön szerves részét képezik a politikának, tehát az identitás, a mozgalmiság, az ezzel járó konfliktusok, az elköteleződés vagy egyszerűen csak a pártos politika és a szakértáborosdi a politikának szükségszerű velejárója. Érvelése szerint a kérlelhetetlennek tűnő konfliktusokat a parlamentáris rendszer az, ami képes lehet domesztikálni, az ellenségből ellenfelet csinálni, az antagonizmust agonizmussá transzformálni. Bár ez az intézményi válasz nehezen nevezhető elméleti invenciónak (lásd pl. Marres 2007), az általa hozott egyik érv – a szavazás mint a halálról való lemondás – mégis figyelemre méltó. Idézi Canetti: „A parlamenti választó dolga nem más, mint a helyszínen kitudakolnia a két csoport erejét. Ezt nem elég előre tudni. Lehet az egyik pártnak háromszázhatvan, a másiknak csak kétszáznegyven képviselője: a *szavazás* az a döntő pillanat, amelyben a felek valóságosan *megmérkőznek* egymással. A szavazás a véres összecsapás maradványa: menete sokrétű, van benne fenyegetés, szitok, fizikai hevílet (...). De a szavazatszámllálással vége a csatának. Ezeknek a cselekményeknek az ünnepélyessége onnan ered, hogy a sokaság lemondott a halálról, mint a döntés eszközéről. Minden egyes szavazólap mintegy félretolja a halált. Amit pedig a halál learatott volna, azaz az ellenfél erejét, az gondosan följegyeztetik mint szám” (Mouffe 2005/2011, Canetti 1991: 192–194).

A parlamenti többségi szavazás egészen egyszerűen lezárja a vitát. A szavazatok megszámlálása véget vet a csatának; nem a vér, hanem a számolás az, ami dönt. A politikai konfliktusoknak történeti léptékben ez pacifikálása, olyan intézményrendszer kialakítása és működtetése, amelyik döntést jelent, de nem erőszakot. Vagyis a vita és a kérlelhetetlen konfliktusok lezárása, a döntés, bár nem egyetértésen alapul, hanem eltérő igazságosságmérceken, és episztémikus korlátai vannak, de – a végső, radikális és konkrét értelemben – mégsem erőszakos.

Ehhez hozzá lehet tenni a klasszikus retorika alaptézisét: azt, hogy a vita soha nem csak a vitapartnereknek szól, hanem a közönségnek. Embereket szólít meg: támogatókat keres; és valóban érdemes figyelembe venni azt a kapacitását, hogy formálja az egyének és csoportok identitását. Ebben az értelemben pedig a lényege nem az ésszerűség, a következetes döntés vagy a konszenzus, még ha ezt okkal lehetne elvárni egy sor esetben. Egészen egyszerűen a hatásai hosszabb időtávon érvényesülnek. Nem az adott konkrét vita, hanem annak csoport- és identitásformáló hatása a döntő. Az, hogy a politikai nyilvánosságban e formáló hatású konfliktusok során mi látszik, és az hogyan jelenik meg, hat az egyéni elköteleződésekre – ideértve a politikától való elfordulást is. Ezek a formák és elköteleződések pedig arra hatnak, hogy

TANULMÁNYOK – *Gondoljuk újra a demokráciát...!* – Tematikus szerkesztés

mik fognak felbukkanni alternatívakként a következő parlamenti választásokon. Ez viszont fontos; bár a kortárs demokráciának különféle szubsztantív-normatív kritériumot lehet adni, az egyik az az adaptív kapacitás, ami a kihívások közepette is képes fenntartani magát a demokratikus rendet.

A demokrácia határai

Mindazonáltal a konfliktusok határait vagy intenzitására irányuló kérdés mégis fontos, és itt elsőre paradoxnak tetsző módon nemcsak a felső, hanem az alsó intenzitáthatárról is szó van. Erre térek rá a következőkben Mouffe politikaelméletén keresztül, aki a politika egyik legradikálisabb konfliktuselvű felfogásából indul ki, amikor elfogadja a schmitti barát/ellenség-megkülönböztetést a politikai kritériumául. De ez „másodlagos minőségű” (lásd Beckstein 2011: 39–40) kell, hogy legyen, a barát/ellenség helyett barát/ellenfél formát kell öltenie, méghozzá szükségszerűen. Nemcsak azért, mert elfogadja és támogatja az államon belüli pluralizmus lehetőségét, vagy mert ezzel a demokrácia egy „realisztikus” elméletét nyújthatja (i. m. 37), hanem mert demokráciaelmélet kíván lenni. Ezzel elfogadja, hogy a demokratikus alapértékeket illetően mégis lennie kell konszenzusnak a politikai közösségen belül (Knops 2007: 116).

A konfliktusok határait irányuló kérdés nemcsak úgy közelíthető meg, hogy melyek a demokratikus rend fenntartásához feltétlenül szükséges értékek, amelyeket el kellene fogadni, hanem a határok kijelölése felől is. Ebben az esetben az állítás tehát az, hogy a demokráciának vannak határai, maga a demokrácia pedig úgy értendő, mint ami képes helyt adni nemcsak a valódi pluralitásnak, hanem a konfliktusnak is.

Az első határ a depolitizáltság vagy depolitizálás. A konszenzusközpontú politika képes lehet arra, hogy marginalizálja a disszonáns hangokat. Veszélyeztetett, hatalmi potenciál nélküli kisebbségekről is szó lehet, de nem szükségszerűen. A hatalommal nem, de hatalmi potenciállal rendelkező csoportok hatalmi részessé tételének egyik stratégiája ugyanis a populizmus (lásd Urbinati 1998). Mouffe szerint az alternatív lehetőségek tartós elhallgattatása az „elnyomott visszatéréshez” vezet (lásd pl. Mouffe 2000: 114), ahhoz, hogy az elhallgattatott hangok más csatornákat keresnek a megnyilatkozásra, például az erőszakot (Mouffe 2000: 105; 2005).

A konszenzuselvű politika nem teszi lehetővé, hogy olyan identifikációs lehetőségek alakuljanak ki, amelyek a demokratikus értékeket támogatják (lásd Mouffe 1993: 54, 2000: 104–105 stb.). Ez a magatartás (konszenzusorientáció, a pusztán kormányzó és/vagy operacionalizált, egyezkedő politika, harmadik út stb.), azt sugallja, hogy a politikusok félnek az érzelmeiktől. Márpedig a politika jelentős részt érzelmeiken alapszik. Ezek hiánya a politikától, politizálástól való eltávolodást eredményezi, és erodálja a demokratikus legitimitást (lásd Mouffe 2000: 104, 111). A konszenzus tehát nem megerősíti, hanem meggyengíti a demokrácia alapjait.

TANULMÁNYOK – Gondoljuk újra a demokráciát...! – Tematikus szerkesztés

A másik határ a konfliktus intenzitásának felső határára kérdez rá. Arra, hogy mi fogadható el egy demokráciában és mi nem, azaz melyek azok a feltételek, amelyek között a demokrácia fenntartható és nem semmisül meg. Mivel a politikának mindig vannak aktorai, akik viszonyaikat és identitásukat jellemzően egymáshoz képest alakítják ki, a kérdés szubsztantíve az, hogy ezek milyen tulajdonságokkal rendelkeznek. Ez normatív kérdés is, mivel e tulajdonságok a demokrácia fennmaradásának kritériuma alapján vannak megítélve. Mouffe (és mások)⁸ feltevése szerint a döntő kérdés az, hogy a politikai ellenfeleiket legitim szereplőknek ismerik-e el vagy sem.

A pluralitás feltételeinek megőrzése érdekében meg kell húzni a határt aközött, ami a demokratikus politizálásba belefér, és aközött, ami már nem (lásd pl. Mouffe 2000: 99–100). Ez az ellenfél és az ellenség közötti megkülönböztetést jelenti: „Amennyiben elfogadtuk, hogy a politikaira szükség van, és hogy az antagonizmus eltörölhetetlen része a világnak, azt szükséges megvilágítanunk, hogyan lehetséges ezen körülmények között létrehozni és fenntartani a plurális demokratikus rendet. E rend az »ellenség« és az »ellenfél« megkülönböztetésén alapszik. Megköveteli, hogy az adott politikai közösségen belül az ellenfelet ne legyőzendő ellenségnek tekintés, hanem olyan ellenfélnek, akinek a létezése legitim és tolerálandó. Harcolunk az eszméi ellen, de nem kérdőjelezzük meg a jogát arra, hogy megvédje azokat. Az ellenség kategóriája nem tűnik el, hanem áthelyeződik. Azokra vonatkozik, akik nem fogadják el a demokratikus »játékszabályokat«, és akik ennél fogva kizárják magukat a politikai közösségből” (Mouffe 1993: 4). Az ő „[i]gényeiket a demokratikus állampolgárok »közösségéből« belül nem lehet legitimnek tekinteni, mivel egyet nem értésük nem pusztán rangsoroló, hanem fundamentális jellegű.”⁹

A politikai közösségen belül a megkülönböztetések lehetségesek ugyan, de nem minden formában. Pontosan az a kérdés, hogy milyen megkülönböztetések lehetségesek. A demokratikus politikának tehát nem lehet célja a konfliktusok eltüntetése, legalábbis anélkül, hogy az ne veszélyeztetné a demokratikus értékeket és rendet; mindazonáltal ennek megvannak a határai. Ami fontos azonban, hogy a konfliktusok elismerésére szükség van ahhoz, hogy egy politikai közösség ténylegesen plurális legyen. Vagy megfordítva, ahol tagadás alá kerül a konfliktusok értékessége, ott az azt megalapozó pluralitás is leértékelődik.

Mouffe szerint a hagyományos liberális elmélet miután megállapítja „a pluralizmus tényét”, egyből azon procedúrákat keresi, amelyekkel konszenzusra juttathatja, és ezzel eltörölheti azokat. Szerinte a pluralizmus nem egyszerűen empirikus „tény”, hanem felszámolhatatlan „axiológiai alapelv” (Mouffe 2000: 19). De kiemeli, hogy nem támogatható a „határok nélküli (...) extrém pluralizmus” sem, mivel abból hi-

⁸ Mouffe-éhoz nagyon hasonlóan érvel Murray Edelman is (1998), ahogyan azt Laclau és Mouffe politikai diskurzuselméletének egyik elemzője is megjegyzi (Torfing 1999: 121).

⁹ Idézi: Norval 2000: 230.

TANULMÁNYOK – *Gondoljuk újra a demokráciát...!* – Tematikus szerkesztés

ányzik a politikai. Az a fajta extrém pluralizmus, amely minden identitást elismer, politikán kívüli vagy nem-politikai, mert itt minden lehetséges, és nincsen érdemi megkülönböztetés.¹⁰

Más szavakkal szólva, a kizárást, határvonást el kell ismerni a politikai közösség egésze viszonyában, de az egyes partikuláris identitásokat illetően is. Vagyis el szükséges fogadni azt, hogy nem létezhet politika határvonás nélkül, a hatalmi viszonyrendszereken kívül. Innen kezdve a tulajdonképpeni kérdés nem a különbségek elsimítására, a konszenzusra fog irányulni, hanem a konfliktusok típusára vagy jellegére. A politikából a különbségek és a konfliktus eltüntethetetlenek. Konfliktus és demokrácia viszonyában a kérdés elsősorban a politikai határookra vonatkozik, mert az teszi lehetővé az együttélés lehetőségét ugyanazon politikai közösségen belül.

Összegzés

Kétségtelen, hogy a kompromisszum, illetve a konszenzus mellett is komoly érvek szólnak. Bizonyos mértékű konszenzust például az előbbi, agonisztikus elmélet is igényel, elköteleződést a demokratikus rend alapvető értékei iránt (lásd pl. Mouffe 1993: 65, 83). Továbbá a kompromisszum melletti legfontosabb érv az, hogy vannak olyan konfliktusok, amelyek a közösségi lehetőségeket megsemmisítik, ezek pedig nem tekinthetők jónak. Más szóval, mindkettő variáció vagy megkülönböztet, vagy levezethető belőlük a konfliktusok két típusának elkülönítése, az, hogy léteznek jó és rossz konfliktusok. A kompromisszum fogalmának egy lehetséges középpontja pedig még csak nem is szükségszerűen tünteti el a konfliktusokat a politikai életből. A kompromisszumhoz ugyanis először arra van szükség, hogy a felek egyetértsenek abban, hogy nem fognak egyetérteni; más megfogalmazásban egyetértének abban, hogy fenntartják az ellentmondás terét, azt a teret, amelyben majd ütközni fognak.

Mindazonáltal e válaszok az intenzív politikai konfliktusok mérséklésére szólítanak fel. A helyzet viszont az, és erre John Stuart Mill, Szabó Márton és Chantal Mouffe itt idézett nézetei mind például szolgálnak, hogy komoly érveink vannak arra nézve, hogy a konfliktusok hasznosak és fontos szerepet töltenek be a politikai élet szervezésében. Sőt ennél jóval többről van szó. A konfliktus, melyeknek teoretikus értékű diszkurzív fogalma a vita, nem egyszerűen fontos, hanem konstitutív a politikai életben. A jó és a rossz vita, valamint konfliktus elkülönítése persze mindig normatív alapú lesz, a minősítésnek pedig változó jelentésű kritériumot lehet adni (például attól függően, ki mit ért a politikai közösség, a demokrácia, a vitatér fennmaradása alatt), de annak az elfogadását jelent(het)ji, hogy a konfliktusok – és a konfliktusokat

¹⁰ Az extrém pluralizmus állapotában a „hatalmi viszonyok és az antagonizmusok eltűnnek, és az a tipikus liberális illúzió marad meg a számunkra, hogy lehetséges pluralizmus antagonizmus nélkül.” Mouffe 2000: 20.

TANULMÁNYOK – Gondoljuk újra a demokráciát...! – Tematikus szerkesztés

lehetővé tevő pluralitás – elismert, és hogy emellett mégis szükség van arról gondolkodni, hogy eme ütközéseknek van egy fenntartásra és gondozásra szoruló kerete vagy tere. Mindez pedig azt is sugallja, hogy a demokratikus politikában a konfliktus és a kompromisszum/konszenzus viszonya dinamikus, de alapos okunk van azt gondolni, hogy mindkettőre szükség van.

Irodalom

- Ankersmit, F. R. (2002): *Political Representation*. Stanford University Press, Stanford
- Arisztotelész (1982): *Rétorika*. Ford. Adamik Tamás. Gondolat, Budapest
- Balázs, Z. (2014): Political theory in Hungary after the regime change. In *International Political Anthropology*, 7(1): 1–22.
http://real.mtak.hu/21829/1/2014_1_3_Balazs.pdf (utolsó letöltés: 2016. 03.10.)
- Beckstein, M. (2011): The dissociative and polemical political: Chantal Mouffe and the intellectual heritage of Carl Schmitt. In *Journal of Political Ideologies*, 16(1): 33–51.
- Canetti, E. (1991): *Tömeg és hatalom*. Ford. Bor Ambrus. Európa, Budapest
- Deveaux, M. (1999): Agonism and pluralism. In *Philosophy & Social Criticism*, Vol. 25(4): 1–22.
- Edelman, M. (1998): Politikai ellenségek konstruálása. Ford. Erdei Pálma. In Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Józsoveg, Budapest: 88–123.
- Gutmann, A. – Thompson, D. (2010): The mindset of political compromise. In *Perspectives on Politics*, 8(4): 1125–1143.
- Honig, B. (2007): Between decision and deliberation: Political paradox in democratic theory. In *American Political Science Review*, 101(1): 1–17.
- Kerferd, G. B. (2003): *A szofista mozgalom*. Ford. Molnár Gábor. Osiris, Budapest
- Knops, A. (2007): Debate: Agonism as deliberation – On Mouffe's theory of democracy. In *The Journal of Political Philosophy*, 15(1): 115–126.
- Loraux, N. (2002): *The Divided City: Memory and Forgetting in Ancient Athens*. New York: Zone Books
- Mill, J. S. (1980): *A szabadságról. Haszonelvűség*. Ford. Pap Mária. Magyar Helikon, Budapest
- Marres, N. (2007): A different kind of political realist. In *Area*, 39(1): 133–134.
- Mouffe, C. (2000): *The Paradox of Democracy*. London – New York: Verso
- Mouffe, C. (2005): *On the Political*. New York – London: Routledge

TANULMÁNYOK – Gondoljuk újra a demokráciát...! – Tematikus szerkesztés

- Mouffe, C. (2011): A politika és a politikai. Ford. Horváth Szilvia. *Századvég*, 60: 25–47.
- Mouffe, C. (1993): *The Return of the Political*. London – New York: Verso
- Mouffe, C. (2008): Democratic politics and the dynamics of passions. In Kari Palonen – Tuija Pulkkinen – José María Rosales (eds.): *The Ashgate Research Companion to the Politics of Democratization in Europe*. Farnham – Burlington: Ashgate: 89–100.
- Norval, A. J. (2000): Trajectories of future research in discourse theory. In David Howarth – Aletta J. Norval – Yannis Stavrakakis (eds.): *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies and Social Change*. Manchester: Manchester University Press: 219–236.
- Norval, A. J. (2004): Hegemony after deconstruction: The consequences of undecidability. *Journal of Political Ideologies*, 9(2): 139–157.
- Palonen, K. (2008): Speaking pro et contra: The rhetorical intelligibility of parliamentary politics and the political intelligibility of parliamentary rhetoric. In Suvi Soininen – Tapani (eds.): *The Parliamentary Style of Politic*. Helsinki: The Finnish Political Science Association: 82–105.
- Platón (2007): *Prótagorasz*. Ford. Bárány István. Atlantisz, Budapest
- Steiger, K. (szerk.) (1993): *A szofista filozófia: Szöveggyűjtemény*. Ford. Steiger Kornél et al. Atlantisz, Budapest
- Szabó M. – Szűcs Z. G. (2014): A politikatudomány nyelve. In Szabó Márton: *Kötőjelek. Írások tudományról, politikáról, közéletéről*. L'Harmattan, Budapest: 27–38.
- Szabó M. (2003): A politikai vita tudományos státusa. In Szabó Márton: *A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és elemzések*. L'Harmattan, Budapest: 202–214.
- Szabó M. (2014): Ellenfél és ellenség a politikában. In: Szabó Márton: *Kötőjelek. Írások tudományról, politikáról, közéletéről*. Budapest, L'Harmattan: 219–231.
- Torring, J. (1999): *New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Zizek*. Blackwell: Oxford: Malden
- Turja, T. (2008): Styles of parliamentary speech in the plenary sessions of the Parliament of Finland. In Suvi Soininen – Tapani Turka (eds.): *The Parliamentary Style of Politics*. Helsinki: The Finnish Political Science Association, 155–183.
- Turner, B. P. (2010): John Stuart Mill and the antagonistic foundation of liberal politics. In *The Review of Politics*, 72: 25–53.
- Urbinati, N. (1998): Democracy and populism. In *Constellations*, 5(1): 110–124.